

Petra bakom stenkulisserna

Få städer har blivit så sägenomspunna och beundrade som klippstaden Petra. De mer än tvåtusen år gamla byggnaderna och monumenten har med stor skicklighet huggits fram direkt ur de rosenröda sandstensklipporna. Här berättar arkeologen Richard Holmgren om sina erfarenheter av utgrävningar i Petra och funderar över hur man idag handskas med lämningarna av denna storslagna kultur.

AV RICHARD HOLMGREN

Bakom de välkända gravkulisserna i klippstaden Petra i Jordanien, döljer sig inte bara en stad hälften så gammal som tiden. Här försigår jämväl en ständig process av frågor och meningsskiljaktigheter. Beduiner, arkeologer och turister är några som skapar en triangel av frågor aktuella för just vår tid. Jag tänker ta er med på en funderingarnas vandring bakom fasaderna – en exposé över angelägna problem, som jag grubblat över och konfronterats med, under ett decennium av vistelser och arbete i Petra.

Ta till exempel det här med olika moraliska värderingar. Vissa saker gör vi bäst i att inte tala om därför att de ter sig för förnuftsvidriga för att illustrera den vardag vi skapat. En analogi till detta finner vi ibland i vår bildvärld där vissa vyer helt enkelt inte bör avmålats just därför att de ter sig för överkligt fabulösa. Den kritiske betraktaren skulle helt enkel luta sig tillbaka och mumla "osannolikt". Petra är ett praktexempel på detta fenomen.

Den skotske illustratören David Roberts är berömd för sina romantiserade framställningar av antika monument. Teckningen, som visar El Khazneh, faraos skattkammare kallad, utfördes år 1839. Men lyckades han verkligen överträffa verklighetens rosenröda Petra?

FOTO: ARCDOC

Stora bilden: De finska undersökningarna vid profeten Aarons helgedom i Petra. Ett exempel på en plats där judiska, muslimska och kristna traditioner formats genom århundradena.

Undre bilden t.v.: Kulturblandning med naba-téisk touch, här i form av en senare bankett-sal, tillhörande en romersk soldats grav.

Undre bilden t.h.: Bilden visar några av de jättelika gravarna i slutet av den berömda gravpassagen Bab el Siq.

FOTO: JAAKKO JÄRVINEN

Kolonnen i profeten Aarons helgedom i Petra. Konservator Christina Danielli samtalar med arkeolog Richard Holmgren.

kare kommer för att se och hur vill vi möta det. Är det den arkeologiska lämningen i sig eller kanske upplevelsen som är viktigast? Bägge? Några av dessa reflektioner kan vara relevanta att belysa för att förstå hur vi kan bevara och presentera det förflutna.

Att bemästra oordning

I Petra finns tusentals trappsteg gömda bland klipporna. De börjar som från ingestans och de slutar på ödsliga toppar vid två tusen år gamla offerplatser. Stegen utgör likt gravar och andra monument en förlängning av klippans naturliga färger – som om de bildade en naturlig länk mellan natur och kultur. Det senare skapar också intressanta brott mellan utmejslad arkitektur och otämjda skepnader utan att ändå förlora en helhet. Faktum är att Petras fabulösa klippdal inte är ett undantag. Jordaniens periodvis framstörtande floddar har skapat flera liknande scenerier som också ägde digniteten att bearbetas av flitiga fingrar. Precis som nabatéerna själva, har vi som turister, upptäckare och vetenskapsmän fascinerats av detta koncept. Vi har kunnat träda in i en till utseendet oexploaterad plats,

Den som slukats av staden i verkligheten vet vad jag talar om. Den berömda skotske illustratören David Roberts, som illustrerade antika monument i sin samtida miljö, brukade ofta överdriva storlek och färg i motiven för att skapa en romantisk effekt. När han 1839 satt framför El Khazneh, eller den så kallade faraos skattkammare, så hade han mött sin överlägsne utmanare. Det där lilla extra som han ofta nödgades lägga till, blev bara ett påklistrat överflöd. Vi kan vidare bara gissa oss till de ord av uppgivenhet som muttrades inför uppgiften att blanda de röda färgtonerna. Ett och ett halvt sekel senare besökte den moderne mytskalden Steven Spielberg platsen. Filmregissören som ofta sammankopplats med obegränsade budgetar och skapandet av de mest fantastiska filmkulisser beslutade sig osedvanligt för att använda det som redan fanns – det var helt enkelt för bra för att modifieras. "Det sista korståget" skulle obehagligen spelas in framför El Khazneh. Alla har vi stått gapande inför dessa nabatéiska mästerverk – den rosenröda staden. Men, vilket Petra är det egentligen vi som besö-

FOTO: ARCD0C

Stora bilden: Vy över landskapet som omger Petra. Omlandet är stort och vandringar i dess omgivningar bjuder fortfarande på odokumenterade arkeologiska lämningar.

T.v.: Den rosenröda stadens spektakulära sandsten.

in genom den långa klippgången och längs gravarkitektur som ruvade på gåtor. Vi har kunnat föreställa oss spänningen av hur den smala och av solrök indränkta passagen plötsligt skingrade dolda skatter och väsen... åtminstone till för att par år sedan. Något har förändrats. Diset från dammet är numera borta, så är också känslan av att träda in i en stad hälften så gammal som tiden. Allt har åter förvandlats till en Spielberg-kuliss, fast föga till det som en gång inspirerade till det sista korståget. Denna gång talar vi snarare om Jurassic Park eller Skansen-terrariet – monstren inräknat. En cementerad gångväg har lagts på plats för bräckliga turistfötter. Papperskorgar har cementerats fast i golvbeläggningen och overallklädda herrar med skyfflar putsar gången ren från åsnespillning och annat skräp. Sprickor har täppts

till och kantstenar inramar tidigare spännande och oförutsägbara linjer. Tillsammans med klippväggarna förmedlar beläggning nu ett syntetiskt intryck. Det som tidigare kändes som en spänning mellan tyglat och otyglat – det som nabatéerna jobbade så hårt för att framhäva, har förvandlats till ett kontrollerat patos.

Lyckligtvis sträcker sig fornlämnningarna i Petra mer än en mil i diameter och det ska till stora insatser för att sopa bort mystiken med cement och papperskorgar. Dessvärre var den suggestiva entrén till staden en verklig skatt, något som gav Petra dess ansikte och identitet. Ett team av internationella konservatorer har dock dragit detta vårt gemensamma kulturarv vid näsan och skapat ett urtidsmonster som aldrig existerat. Vi är många som känner på detta sätt.

Autenticitet är namnet

Under några år har jag som arkeolog arbetat tillsammans med Christina Danielli i profeten Aarons helgedom i Petra. Hon är konservator och har en uttalad strategi om vad hon vill åstadkomma med sitt arbete. Att restaurera och underhålla de tusenåriga monumenten, vid sidan om det nya som grävs fram, är inte ett arbete utan komplikationer. Det är en väsentlig skillnad på att konsolidera en lämning och att rekonstruera den. Illustratörer kan tillåta sig att återge en bild av hur en plats en gång kan ha sett ut. Tolkningen kan sedan skrynklas samman eller ödmjukt plockas undan när dess tids sanning överspelats. Men, att demontera originalet; själva templet eller huset, är svårare.

De som har besökt det återuppbyggda palatset i Knossos känner igen problematiken. Jag samtalar med Christina vid en av dagens framgrävda lämningar – en nedrasad kolonn. Meningarna är delade om den åter ska resas. Ett ödets ironi ger en föräning om dess framtida lott – kasta om vokaler i "resa" och svaret på vårt övervägande ter sig inte lika självklart. Det finns en förkärlek för att resa kolonner i arkeologiska utgrävningar. Varför det ofta är just dessa och sällan andra arkitektoniska detaljer som blir föremål för

återuppbyggnad, måste äga något freudianskt i sitt sköte. Vi drar på munnen åt våra många gånger naiva motivationer och endast halva kolonnen reses till dess ursprungliga position. En ruin bör se ut som en ruin och inget annat. Det är ju faktiskt just det Petra som dragit till sig uppmärksamhet och inte det Petra som en gång var. Bara visionen lever av det senare och den varierar mellan olika människor, uppfattningar och kulturer. Minsta möjliga fysiska påverkan bör kanske därför vara vår tids incitament. Autenticitet eller äkthet är dagens sanningar och cementerade golv bör kanske hanteras med försiktighet. Vi håller på att skapa ett tidlöst Petra som aldrig funnits.

Beduinerna i Petras historia

Vissa typer av större modifieringar är dock nödvändig för att vi idag överhuvudtaget ska kunna uppleva Petra som lämning. Då den ursprungliga nabatéiska vattenbyggnadstekniken inte längre fyller sin funktion tenderar numera grundvatten att penetrera de sårbara monumenten. Genom nya dammbyggen och reservoarer kan man reglera en oroande vattentillströmning. Augusti som brukar vara ökentorr har i år till exempel varit fuktig. Likt diskussionen om årets märkligt varma och svenska sommar, pratar Petras beduiner om ett klimat som inte funnits i mannaminne. Beduinerna som tidigare bebodde Petras gravmonument och grottor såg på sätt och vis till att lämningarna hölls efter. Man odlade på sluttningarna, vilket band ihop jorden och förhindrade erosion. Vatten dirigerades om på ett naturligt sätt som också skyddade många lämningar. Detta vill beduinerna åtminstone hävda. Jordanska myndigheter och UNESCO delar inte helt och hållet denna mening. Så lyder åtminstone det ekande ordswallet mellan stenkulisserna, vid sidan om en och annan kraxande korp. Ty, i början av 1980-talet tvångsförflyttades alla beduiner från Petra för att göra platsen "presentabel" som fornlämning. Ett stenkast längre bort lades grunden till en ny stad för beduinerna, Um Sayhoun. Idag känner lokalbefolkningen inte riktigt till ursprunget till det namnet. Man hade hellre önskat döpa staden till "the Petra Village", vilket i sin tur säkert hade rört till det väsentligt för förvirrade turister. Samtidigt understryker det önskade namnet beduinernas identifikation med sitt förflutna. Beduinerna modifiera-

de visserligen delar av Petras arkitektur genom att göra vardagsrum och boskapsfällor av den, men för Petras historia är detta inte något onaturligt. Alla som grävt ut ett hus eller en helgedom vet att dess konstruktion bygger på hundratals år av modifieringar och tillbyggnader – det finns inga ideal-lägen. Varje tillagd detalj berättar sin tids historia och testamenterar hur människor levde sin vardag. Dagens skräptippar i form av konservburkar, plastpåsar och utjänta mekaniska detaljer räknas inte heller längre till Petras pågående historia. Endast "gamla" soptippar och kasserat material med antikvitetsstämpel ska frysas till ett representativt Petra.

Kulturer står aldrig stilla

Ännu en grävsång har passerat i Petra. Jag sitter på bussen från Arlanda till Uppsala och tänker på det jag ser. Ett Arlanda som befinner sig under ständig renovering, modifiering och utbyggnad. Arlanda har just aldrig varit något annat för mig. Det kommer kanske aldrig att se ut på annat sätt. Men visionen om en färdigbyggd flygplats är ständigt närvarande och detta ger stöket en legitimitet. Denna ständiga process av transformering och uppbyggnad ger också Stockholms byggkranar en given och alltid lika närvarande silhuett som globen och stadshuset. Men, på samma sätt har vi även här lärt oss att sortera bort dessa bjärta gula och blå lyftkranar. En medvetenhet om detta faktum kanske ger en lösning på det Petra som vi håller på att försöka frysa till ett fulländat om än orepresentativt idealläge. Paradoxalt nog, återspeglar också dagens Petra vår tids grunddrag och vardag. Om tusentals år kommer även den cementerade klippgången att återspegla värdefull information om våra kulturella mönster, klimat, lynne och politik. Det finns inga enkla svar på tillvaron, eller som någon sa, "om allt ska stämma, så måste något

Kort om Petras historia

Petra ligger söder om Amman i Jordanien. Området har bebotts alltsedan stenåldern. Ruinstaden Petra blev under 300-talet f.kr. centrum i nabatéernas kungadöme. Under flera hundra år utvecklades Petra till en rik handelsstad, strategiskt belägen vid karavnvägen mellan Arabien och Medelhavskusten. År 106 e.kr. annekterades Petra av romarna och minskade i betydelse. Förändrade karavanrouter och flera jordbävningar på 600-talet innebar början på en nedgång för staden.

Den första riktigt vetenskapliga utgrävningen av själva boplatsten i Petra genomfördes 1929 av två brittiska arkeologer. Åren strax före andra världskriget kompletterades bilden av brittiska och amerikanska arbeten som undersökte både gravar, byggnader samt den berömda El Khazneh. 1946 föll Transjordanien under det självständiga namnet Hashemite Kingdom of Jordan och ett jordanskt antikvitetsdepartement inrättades. Sedan denna tid har Petra varit i fokus för ett större antal arkeologiska projekt. Större delen av den omfattande boplatdelen är dock ännu outgrävd. Petras omgivning, i form av odlingsterrasser och kanalsystem är också ett större kapitel som utforskats och behöver kompletterande studier. Några pågående och större projekt är till exempel de schweiziska utgrävningarna av bostadshus från nabatéisk och romersk tid. Ett par amerikanska undersökningar har koncentrerat sig på nabatéiska tempel och bysantinska lämningar. Ett finskt utgrävnings- och inventeringslag undersöker för närvarande det högt liggande Aarons berg. Planerade projekt berör viktiga underhållsarbeten av hela området samt exempelvis friläggningen av den stora ytan framför El Khazneh – en sandtäckt